

EEN PENSION-GARNI IN PARIJS

Ze was nog geen twintig toen ze met haar koffertje in een postkoets stapte om naar de hoofdstad af te reizen. Over de slechte wegen van Normandië was het zo'n zesendertig uur gaans, maar voor haar leek het een afstand van eeuwen, van de kleingeestige provincie naar het radicale Parijs.

In de vroege ochtend kwam ze aan, veel te dun gekleed, haar haren opgestoken in een grote *pouffe* die met koperdraad overeind werd gehouden. Boven de Seine hing een herfstige nevel, de stad was nog grijs, de enige kleur in de straten kwam van het frisse rood-wit-blauw van de vlaggen van de republiek die fier wapperden vanaf de gevels van openbare gebouwen. Leuzen waren in grote letters op de muren gekalkt. RÉPUBLIQUE FRANÇAISE, UNE ET INDIVISIBLE. LIBERTÉ, ÉGALITÉ, FRATERNITÉ, OU LA MORT.

Met elke stap helde het staketsel op haar hoofd vervaarlijk naar één kant, het kon ieder moment gaan kapseizen. Ze had nooit geleerd hoe zo iets in elkaar te zetten. Wees geworden op haar zevende, was ze geplaatst in een benedictijner klooster in Alonçon. Daar had ze meer dan genoeg te horen gekregen over de goddelijke

mysteriën, maar was haar het geheim van een stevige pouffe naar de laatste mode in Parijs nooit bijgebracht.

Ze was met de koets tot aan de rand van de stad gekomen en nu dwaalde ze door de Marais, een volksbuurt, waar vrouwen op de stoep hun kledjes uitklopten en de was aan lijnen tussen de hoge huizen te drogen hing. Ergens in de wirwar van straten en steegjes zag ze een pension-garni met een bordje KAMER TE HUUR. Ze liet de klopper op de deur vallen.

De pensionbaas deed open. De kamer was inderdaad nog vrij, maar toch aarzelde hij haar in zijn pension toe te laten. Ze was tenslotte een alleenstaande jonge vrouw zonder werk, wat uiteindelijk, zo wist hij zeker, altijd weer neerkwam op hetzelfde liedje.

Nu had ze wel wat aan de opvoeding die ze bij de nonnen had genoten en ze nam een houding aan van louter deugdzaamheid. Bovendien, voor de pensionbaas minstens zo belangrijk, kon ze een week vooruitbetalen met geld uit een linnen beursje, dat ze ergens opdiepte vanonder haar blouse.

Het pension in de Marais werd voornamelijk bevolkt door mensen die alleen in het leven stonden. In die jaren waren vele tienduizenden op drift geraakt: geestelijken uit de kloosters die staatseigendom waren geworden, hovelingen die de gevangengenomen koning niet langer konden dienen, en al het personeel dat in de grote huizen van de gevluchte edelen had gewerkt. Onder hen waren veel mensen noodgedwongen op zoek naar een nieuw bestaan.

Vanuit de gevangenis riep koning Lodewijk xvi het volk op de oude zekerheden van de monarchie weer te omarmen en waar-schuwde hij als een vader voor de 'valse vrienden van het volk'.¹ Maar aan een vaderfiguur was in die jaren geen behoefte meer; sinds de revolutie was het besef gegroeid dat een ieder verantwoordelijk was voor het eigen geluk.

En zo leefden er in het pension veel eenlingen, die daar voor langere tijd woonden, zelfs wel jaren achtereen. Ze zagen elkaar in de eetzaal, drie keer per dag, soms alleen aan een tafeltje, af en toe op-

kijkend van hun bord als ze uit de conversatie aan hun buurtafel iets interessants opvingen. Of ze zaten bij elkaar aan dezelfde tafel, niet als vrienden, maar om elkaar gezelschap te houden. Zodra het nagerecht was genuttigd, gingen ze weer elk huns weegs.

Een nieuw gezicht in het pension was een hele gebeurtenis en toen Marie-Anne de eerste keer de eetzaal binnenkwam, voelde ze hoe alle blikken op haar waren gericht. Ze werd er niet verlegen van, ze had al lange tijd het gevoel dat ze voor iets bijzonders was voorbestemd. Misschien iets in het theater, in elk geval iets waarmee ze op zou vallen. De waardin wees haar een tafeltje, gaf haar een servet en een karaf wijn. Netjes aangeschoven keek Marie-Anne afwachtend rond, en zag aan het tafeltje naast haar een jongeman van ongeveer haar leeftijd en een oudere vrouw met iets te veel rouge op.

Er werd een lepel erwtenpuree op haar bord geschept met wat spek en brood. Het eten was slecht, maar voor die prijs kon je ook niet anders verwachten, er heerste nog altijd schaarste in de hoofdstad. Ze at snel haar bord leeg, ze had honger.

Terwijl ze op het dessert wachtten, knoopte haar buurman een praatje met haar aan. Ze stelde zich aan hem voor als Marie-Anne Lenormand. Hij noemde zich Flammermont, waarbij hij in het midden liet of dat zijn voor- of achternaam was. Zijn tafelenote, zei hij, heette madame Gilbert, en hij voegde er als saillant detail aan toe dat ze weduwe was. En waarzegster.

Het drietal, Flammermont, madame Gilbert en Marie-Anne Lenormand, raakte verrassend makkelijk met elkaar aan de praat. Het gesprek werd steeds levendiger en op een gegeven moment schoof Marie-Anne haar stoel maar aan bij de tafel van Flammermont.

Flammermont vertelde dat hij bakkersknecht was, een mooi beroep in deze tijden van schaarste. Hij verdiende weliswaar een schamel loon, maar had altijd genoeg te eten. Elke dag zag hij de lange rijen voor de bakkerij, mensen die hoopten dat er zoveel brood gebakken werd dat er nog wat over was als zij eindelijk aan de beurt waren. De revolutie had de armen namelijk niet erg vooruitgeholpen, er werd nog evenveel gebrek geleden als altijd. Nog steeds

werd er onvoldoende meel aangevoerd om heel Parijs met zijn 600 000 inwoners van brood te kunnen voorzien.

Na hun kennismaking raakte Flammermont door Marie-Anne meer en meer geïntrigeerd. Hij begon haar vragen te stellen over waar ze vandaan kwam en wat ze nu deed, vragen die ze steeds handig wist te ontwijken. Ze zou een *grisette* kunnen zijn, dacht hij, een van die honderden jonge vrouwen die in Parijs als winkelmeisje probeerden op te klimmen door *maîtresse* te worden van een rijke man. Bij het idee alleen al lachte ze hem uit.

Er is nog een ander verhaal in omloop over haar eerste tijd in Parijs en wellicht heeft ze dit toen aan Flammermont verteld.

Ze zou hebben gewerkt als linnenjuffrouw of secretaresse in een van de grote, adellijke stadspaleizen in de Faubourg Saint-Germain, in dienst van de markies d'Amerval de la Sausotte, een oude, halfblinde man, die ondanks alles fervent monarchist was gebleven.

De markies was een principieel man. Ooit had hij, zoals alle hovelingen, een eed van trouw aan de koning afgelegd, en sindsdien beschouwde hij het als zijn gezworen plicht de koninklijke familie te verdedigen tegen het geweld van de revolutionairen. Hij koesterde grote minachting voor hovelingen die geen enkele weerstand hadden geboden tegen het *canaille* en meteen bij het eerste oproer al hun biezen hadden gepakt. Sinds 1789 waren tienduizenden edelen het land ontvlucht, terwijl de markies daarentegen was gebleven en zijn salon had opengesteld voor een kleine schare politiek medestanders. Er werden koortsachtig plannen gesmeed om de gevangengenomen koninklijke familie te bevrijden. Het was levensgevaarlijk geworden openlijk monarchist te zijn. Bij wie ook maar de geringste verdenking bestond van contrarevolutionaire sympathieën, werden invallen gedaan en het was een wonder dat de markies nog niet was verraden.

Tot op een zonnige lenteochtend dan toch het onvermijdelijke gebeurde. Teruggekomen van een boodschap de rue Honoré-Chevalier in lopend, zag Marie-Anne dat er voor het statige herenhuis van de markies bij de ingang een grote groep gendarmes stond.

Ze bedacht zich geen moment, ook al was ze maar een dienstster. Volgens de revolutionaire doctrine was iedereen uit één huis, van hoog tot laag, net zo verdacht. Zonder nog om te kijken liep ze door naar de overkant van de Seine.

In wanhoop liep ze door de smalle, maar drukke rue Saint-Honoré. Ze moest onzichtbaar blijven voor de politie. Ze durfde niet even te stoppen, ergens te gaan zitten om uit te rusten en bleef doorlopen tot de avond viel. In hun huizen zag ze mensen aan hun schrale avondmaal. De sterren fonkelden aan de heldere hemel en na uren ging ze liggen in een nis van een kerkgebouw.

Toen eindelijk de zon boven de daken van de stad begon te gloriëren en Parijs door een wollig oranje-roze licht beschenen werd, was ze zo moe en koud en voelde ze zich zo verloren dat ze bijna niet meer overeind kon komen. Toch moest ze door, verder over de ongeplaveide, vuile straten waar ze nog nooit eerder was geweest. In de verte klonk het gerammel van boerenwagens op weg naar de Hallen. Cafés openden hun deuren en arbeiders op weg naar hun werk kochten er nog gauw een mok warme koffie. Ze keken naar haar en zij keek naar hen, zonder elkaar echt te zien.

Ze dwaalde doelloos door de straten, tot ze eindelijk iemand zag lopen die ze kende uit haar geboortedorp in Normandië, die ze aansprak en die bereid was haar wat geld te lenen.

In het eerste het beste pension-garni dat ze tegenkwam vond ze toen een kamer. Maar veilig voelde ze zich nog altijd niet, want ze wist niets van het lot van de bejaarde, monarchistische markies. Hij zou ongetwijfeld zijn verhoord en wie weet zijn doorgeslagen, details hebben verraden over het complot waarvan ook zij deel zou hebben uitgemaakt.²

In dat geval was Marie-Anne maar nauwelijks ontsnapt aan de dood. Als ze niet uitgerekend die ochtend op weg naar huis even bij een meubelwinkelier had gedraald, had de gendarme haar uit het huis van de markies afgevoerd en zou ze na een schijnproces de volgende dag in een *charette* naar de place de la Révolution zijn gereden. En dan had ze al niet meer geleefd.

De andere tafelenoot, madame Gilbert, verdiende haar geld op straat. Gewikkeld in een rode kasjmier sjaal trok ze er iedere middag op uit. Ze werkte in de Marais, waar ze de bleeksters, de keukenmeiden en de waterdragers raad gaf met haar waarzegkaarten. Ze kon ook handlezen en gaf adviezen voor het gebruik van kruidendrankjes en andere huismiddeltjes met een medische dan wel magische uitwerking.

Marie-Anne bleek met madame Gilbert een interesse te delen in het werk van de gelaatkundige Johann Kaspar Lavater, een Zwitserse predikant die een systematiek had ontworpen waarmee hij karakters koppelde aan gezichtsvormen en beweerde aldus de betrouwbaarheid van een vreemde te kunnen peilen. In die tijd, toen door de groei van de steden het aantal onpersoonlijke contacten toenam en daarmee ook de kans in handen te vallen van oplichters, werd de studie van de fysiognomie, ofwel gelaatkunde, immens populair. Lavater wist hoe zijn werk aan te bevelen: 'Gezichten zijn net zo makkelijk te lezen als boeken, maar ze zijn ook sneller te duiden en bedriegen ons minder makkelijk.'³ Met behulp van tekeningen toonde hij de overeenkomsten tussen allerlei typen mensen en dierenkoppen, met vergelijkbare karaktereigenschappen. Hele reeksen ogen, neuzen, monden en voorhoofden werden gecategoriseerd en ondergebracht in een systematiek, wat het een serieuze wetenschappelijke pretentie verleende. Aan tafel in het pension had het drietal vooral plezier met de kunst van het gelaatlezen. Ge-regeld zaten ze over de andere pensiongasten te smoezen, ze bespraken de stand van de neus, de boog van de wenkbrauwen of de dikte van de lippen, die volgens Lavater een bepaalde persoonlijkheid zou verraden. Achterdocht, hartelijkheid, jaloezie... Alleen al het besef van de rijke variëteit in het karakter van een mens was hoogst amusant.

Terwijl Marie-Anne de pensiongasten niet nader kende, bleek ze ze treffend te kunnen typeren. Madame Gilbert complimenteerde haar met haar scherpe blik, een eigenschap waaraan ze ook zelf veel had als waarzegster. Die opmerking bracht Marie-Anne, die koorts-achtig bleef piekeren over hoe ze aan de kost kon komen, op een

idee. Maar de oudere dame werd meteen terughoudend toen ze ervan hoorde, de concurrentie was al groot genoeg. Ze wilde de geheimen van haar vak niet prijsgeven.

Flammermont, die het gesprek tussen de dames met belangstelling had gevolgd, deed toen een voorstel. Plotseling zag hij geheel nieuwe mogelijkheden voor zich. Marie-Anne en hij zouden madame Gilbert gaan assisteren. Marie-Anne verkleed als indiaan, om de aandacht van passanten te trekken, en hij als hun beschermer, om te zorgen dat niemand zonder te betalen wegging en de lastpakken en kwajongens op afstand te houden. Marie-Anne glimlachte en zag het al voor zich. Maar madame Gilbert staarde naar haar lege bord. Het leek haar geen goed idee.

Een leven op straat was in die tijd niets bijzonders. De stad was vol arme, en vaak ook slimme drommels, die met vrijwel niets toch nog een nerinkje wisten op te zetten. Zelfs met een eenvoudige plank kon je nog aan de kost komen; je hoefde alleen maar op het idee te komen die op een druk punt van een modderige straat te leggen en voorbijgangers, bevreesd hun schoenen te bevuilen, uit te nodigen daar gebruik van te maken. Uiteraard tegen een redelijke vergoeding.

Er werd op straat van alles verkocht: zelfgemaakte tandenstokers, papieren kragen, spelden, lucifers of rozen voor in het knoopsgat. En er werden allerlei diensten aangeboden, zoals schoenenpoetsen, hondenscheren en waterdragen. Bij het uitgaan van het theater verdrongen de armen elkaar om tegen betaling portieren van koetsen te openen. De allerwanhopigsten voegden zich bij de *regrateurs*, de mensen die tussen de straatkeien op zoek gingen naar verloren spijkers van paardenhoeven en kleine stukjes ijzer die van de wagenwielen waren afgeschuurd.

Flammermont had veel grootsere plannen. Hij wilde gaan staan op een druk punt, zoals de Pont-Neuf, waar veel meer klanten in één uur langskwamen dan madame Gilbert ooit te zien kreeg in een hele week. En om te tonen hoezeer hij geloofde in het succes van zijn plan, beloofde hij ook nog eens zijn laatste sou te steken in

reclamedrukwerk. Daar kon madame Gilbert dus geen nee meer tegen zeggen.

Marie-Anne liet haar gezicht en handen door Flammermont insmeren met bruine oker en transformeerde zo in wat men toen een ‘roodhuid’ noemde. Vervolgens schudde ze haar haar los, dat in lange, zwarte krullen over haar schouders viel, en daar maakte Flammermont twee vlechten in. Marie-Anne, die van zichzelf een priemende blik had, volgde haar metamorfose in de spiegel en zag dat ze met die twee donkere vlechten erbij al gauw iets wilds kreeg. Ze moesten allebei lachen toen Flammermont haar de deken gaf die hij van zijn eigen bed had gegrist, om zich in te wikkelen.

Marie-Anne vond dat ze werkelijk wel voor een Sioux door kon gaan, ook al wist ze eigenlijk niet hoe die er precies uitzag. Maar ze was niet de enige in Parijs die nog nooit een indiaan had gezien. Bovendien was het in die tijd niet moeilijk zo’n illusie te creëren; niet alleen bij gebrek aan vergelijking met het origineel, maar ook omdat er op straat met heel andere ogen naar anderen werd gekeken. Destijds werd het uiterlijk nog nauwelijks gebruikt om er een persoonlijkheid mee uit te drukken. Kleding werd vooral gezien als teken van iemands plaats in de samenleving, veel beroepen kenden een eigen uniform. De blik was oppervlakkiger, niet op zoek naar authenticiteit, waardoor ook de verentooi, in elk geval op het eerste gezicht, makkelijker werd geaccepteerd.⁴

Nu madame Gilbert dan toch bereid bleek samen te werken, hielp ze Marie-Anne zich te bekwamen in de *cartomancie*, ofwel de kunst om kaarten te interpreteren. Marie-Anne moest veel uit haar hoofd leren; allereerst de betekenissen van de kaarten, zoals madame Gilbert ze haar uit de doeken deed. Een hartenheer, bijvoorbeeld, wees op de komst van een jonge blonde man. Lag er een schoppendame op de tafel, dan zou een donkere vrouw het pad van de vragensteller kruisen. Maar soms stond een schoppendame ook voor ‘een treurende weduwe’. Het hing ervan af hoe de kaart lag ten opzichte van de andere kaarten; was die omgekeerd op tafel

terechtgekomen, dan veranderde de betekenis in ‘een geheim verlangen opnieuw te trouwen’.

Madame Gilbert geloofde in een alomvattende magnetische kracht, die zich vanuit het heden uitstrekt naar verleden en toekomst en die de hand bestuurt van degene die de kaarten legt. Zo kon, volgens haar, het lot van ieder mens op aarde worden geopenbaard. Tenminste, voor wie goed overweg kon met de kaarten. Madame Gilbert hamerde voortdurend op het volgen van de juiste procedure. De klant moest altijd zelf zijn kaarten trekken, en wel met zijn linkerhand. En omdat dit nogal eens vergeten werd, moest daar scherp op worden toegezien: de kaarten altijd laten leggen met de linkerhand.

Flammermont zorgde voor een opklaptafel en ging op zoek naar een geschikte plek op de Pont-Neuf, waar het elke dag vol stond met allerhande straatventers. Aan het begin van de brug zat een verkoper met trekpopjes, die zijn koopwaar zo kunstig in beweging wist te brengen dat iedereen gefascineerd bleef staan. Een stukje verderop was er een dwerg, die eigenlijk niets anders deed dan zijn veel te hoge hoed afnemen opdat voorbijgangers daar een munt in zouden werpen. En pontificaal midden op de brug bedreef de kiezentrekker zijn praktijk, waar altijd veel publiek bleef staan. Wanhopige mensen met kiespijn werden door de tandarts met veel gevoel voor theater behandeld, al was het nog maar de vraag of het allemaal wel patiënten waren.

Flammermont vond een plek naast een oude man met een zwarte leraarsfrak, die drie hondjes liet dansen. Ergens verderop jankte een violist.

Als zwijgende ‘Amerikaanse wilde’ stelde Marie-Anne, gewikkeld in haar deken, zich op naast de tengere zigeunerachtige madame Gilbert. De wollen deken voelde warm en zwaar in de zon. Flammermont deelde zoals beloofd pamfletten uit, die hij speciaal voor de gelegenheid had laten drukken.

Marie-Anne bekeek de voorbijgangers, die in drommen over de brug kwamen, meestal met stevige pas en duidelijk met een plan in hun hoofd, op weg naar iets aan de overkant van de Seine, maar soms ook slenterend, zoals een jonge vrouw, flanerend naast haar

vrijer, die plotseling dacht dat vandaag het geluk met haar zou zijn. Wie weet zou haar vriend door een paar woorden van de waarzegster eindelijk besluiten haar ten huwelijk te vragen. Marie-Anne zag het haar denken, terwijl ze haar vriend met lichte drang naar hun tafel dirigeerde.

Ze herkende ook al snel de weifelaars, die terugdeinsden voor de spanning, diep vanbinnen bang voor de toekomst, maar met Marie-Anne erbij als mysterieuze roodhuid naast madame Gilbert kwamen ze vaak over hun schroom heen. Er was ontegenzeggelijk iets vreemds aan dit duo. Het werd niet helemaal duidelijk of ze nu wel of niet serieus genomen moesten worden, en zodoende konden de onzekeren zichzelf geruststellen: het was misschien ook maar een grap.

Alleen maar toekijken begon haar algauw te vervelen en Marie-Anne smeekte madame Gilbert om ook iets te mogen doen. De oude waarzegster bracht haar vervolgens de beginselen van het handlezen bij: hoe de 'levenslijn', de 'hoofdpijn' en de 'hartlijn' te vinden. En zo kon ze naast madame Gilbert zelf aan het werk. Haar klanten maakte ze wijs te putten uit oude indiaanse wijsheden, precies zoals het publiek van een 'nobeles wilde' verwachtte.

De zaken gingen goed, tot er op een dag een klacht werd ingediend bij de politie. Marie-Anne zou een man hebben voorspeld dat hij binnen tien dagen zou worden onthoofd, wat toentertijd bepaald niet was uitgesloten: mensen werden van de ene op de andere dag opgepakt en na enkele uren al ter dood veroordeeld. Maar deze man was na de voorspelde tien dagen, die hij in doodsangst had doorstaan, nog steeds in leven. En omdat de voorspelling niet was uitgekomen, constateerde hij dat hij was opgelicht en deed daarvan aangifte.

Dezelfde dag nog werd het drietal gearresteerd en voorgeleid. Met de gedrukte pamfletten als bewijs viel niet te ontkennen dat ze de wet hadden overtreden die dergelijke straathandel verbood. Ze werden veroordeeld tot stopzetting van hun activiteiten en de pamfletten van Flammermont werden in beslag genomen en vernietigd.⁵

Meteen na dit incident besloot madame Gilbert weer haar eigen weg te gaan. Ze wilde terug naar haar oude klanten, met wie ze vergroeid was geraakt. Bij hen voelde ze zich nu eenmaal thuis, bij de tippelaars, de dronkenlappen, de armzaligen, de ongelukkigen, die ze hielp met haar tovenarij en die haar nooit zouden aangeven bij de politie.

Voor iemand als Marie-Anne, die misschien ook wel dienstster of verkoopster had kunnen zijn, was er zo weinig werk dat ze geen andere keus had dan door te gaan op de ingeslagen weg, zelfs al was de concurrentie immens. In Parijs werkte een overweldigende hoeveelheid straatartiesten, onder wie veel zieners die voor drie of vier sou elk op hun eigen manier hun voorspellingen deden. De een probeerde de aandacht te trekken met een tafel vol onbegrijpelijke objecten, een ander gebruikte een rad met vakjes waar na elke draai een briefje uit viel. Er was een astroloog die werkte in een verplaatsbaar hokje met een opgezette uil erbovenop. Een goochelaar liet zijn klanten een papiertje grabbelen waarop mysterieuze tekens verschenen als hij die in een kom legde met een speciale vloeistof. En dan was er nog de geheimzinnige magiër in zijn met hiërogliefen geborduurde robe, die een lange buis aan het oor van zijn klant zette en daar zijn voorspelling in fluisterde. Bij dit soort lieden, die hun klanten wierven met buitenissige bedenksels, wilde Marie-Anne niet horen.

Maar er was toen nog zoveel meer op straat om je mee te vermaken en over te verbazen, ook voorwerpen die nu tot het domein van de wetenschap worden gerekend, zoals een microscoop, een camera obscura en een elektriseermachine, die je voor twee sou mocht uitproberen. Het begin van de negentiende eeuw was een tijd vol wetenschappelijke wonderen, die vaak even bizar leken als een kermisattractie. En het was niet altijd eenvoudig uit te maken wie wetenschapper was en wie charlatan.

De gebroeders Montgolfier maakten van een van de eerste vluchten van hun luchtballon een publieke gebeurtenis die enorm tot de verbeelding sprak toen ze een geit, een kip en een hond in een mandje boven de stad lieten vliegen. Het werd een doorslaand suc-